

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020.gada 29.aprīlī Nr. 1-6/14
Uz 30.03.2020. Nr. 1-04/172-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim Gunāram Kusiņam**
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokli lietā Nr.2019-33-01

Tiesībsargs ir saņēmis Satversmes tiesas tiesneša Gunāra Kusiņa 2020. gada 30. marta lēmumu, ar kuru tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2019-33-01 „Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” (turpmāk – Lieta Nr.2019-33-01). Lēmumā lūgts rakstveidā izteikt viedokli par visiem jautājumiem, kuriem tiesībsarga ieskatā varētu būt nozīme lietā.

Izvērtējot lēmumam pievienoto konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) un Saeimas atbildes rakstu, tiesībsargs sniedz šādu viedokli.

[1] Darba likuma 155. panta pirmā daļa (turpmāk - apstrīdētā norma) noteic: “Bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu. Atvaļinājumu bērna tēvam piešķir tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas”. Saskaņā ar apstrīdēto normu bērna piedzimšanas gadījumā tikai bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu. Bērna piedzimšanas faktu apliecina bērna dzimšanas apliecība. Darbinieka tiesības uz bērna tēvam paredzēto atvaļinājumu apliecina ieraksts par darbinieku kā bērna tēvu bērna dzimšanas apliecībā. Apstrīdētā norma ir šķērslis citai personai, kas nav dzimšanas reģistrā ierakstīta kā bērna tēvs, izmantot minēto atvaļinājumu.

[2] Ņemot vērā, ka paternitātes pabalsta mērķis ir veicināt tēva iesaistīšanos jaundzimušā bērna aprūpē,¹ arī apstrīdētās normas mērķis ir veicināt pēc iespējas

¹ Satversmes tiesas 2005.gada 4.novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 9.1.punkts.

agrāku bērna tēva iesaistīšanos jaundzimušā aprūpē, tādējādi nodrošinot bērna tiesības saņemt abu vecāku aprūpi.

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas (ES) 2019/1158 (2019. gada 20. jūnijs) par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem un ar ko atceļ Padomes Direktīvu 2010/18/ES 4.panta 1.punktā noteikts, ka dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka tēvs vai – ja un ciktāl tas atzīts valsts tiesību aktos – līdzvērtīgs otrs vecāks ir tiesīgs uz 10 darba dienu paternitātes atvaļinājumu, kas jāizmanto saistībā ar darba ņēmēja bērna dzimšanu.² Dalībvalstīm direktīvas prasības jāizpilda līdz 2022. gada 2. augustam. Direktīvā 2019/1158 paternitātes atvaļinājums definēts kā atvaļinājums bērna piedzimšanas gadījumā šā **bērna aprūpes nolūkā**, kas paredzēts tēvam vai - ja un ciktāl atzīts valsts tiesību aktos – līdzvērtīgam otram vecākam. Direktīva nosaka minimālos standartus, tā nenoteic valstij pienākumu normatīvajos aktos noteikt tiesības uz paternitātes atvaļinājumu arī citām personām, kas faktiski aprūpētu bērnu kā otrs vecāks. Valstij ir rīcības brīvība bērna interesēs noteikt šādu atvaļinājumu arī citām personām.

[3] Satversmes 110. panta pirmais teikums paredz bērna tiesību aizsardzību. ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmā daļa noteic bērna interešu prioritāti. Satversmē paredzētais valsts pienākums aizsargāt bērnu tiesības ir precizēts Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kura 6. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras.

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr.2004-02-0106 ir secinājusi, ka “tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērniem prioritāras ir bērna tiesības un intereses. Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie vai grozītie normatīvie akti aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā” (*Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra sprieduma lietā Nr.2004-02-0106 11.punkts*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzīmējusi, ka gadījumā, kad saskaņā ar Konvencijas 8. pantu tiek izvērtētas vecāku un bērna tiesības, būtiskākais apsvērums ir bērna tiesības. Ja nepieciešams izsvērt intereses, bērna intereses ir prioritāras (*sk. ECT sprieduma lietā "Yousef v. The Netherlands" 73.š*).

ANO Bērnu tiesību komiteja uzsvērusi³, ka bērna interešu principam piemīt trīs aspekti: a) materiālās tiesības – konvencijas 3. panta 1. daļa⁴ ir tieši piemērojama un uz to var atsaukties tiesā; b) tas ir interpretējams tiesību pamatprincips – ja

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L1158&from=LV#d1e645-79-1>

³ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr.14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (3. panta 1. punkts).

⁴ ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1. daļa: “Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.”

tiesību normu iespējams interpretēt vairāk nekā vienā veidā, tad jāizvēlas tā interpretācija, kas vislabāk atbilst bērna interesēm; c) tas ir procedūras noteikums – ja ir jāpieņem lēmums, kas ietekmēs kādu konkrētu bērnu, lēmuma pieņemšanas procesā ir jāizvērtē lēmuma iespējamā ietekme (pozitīva vai negatīva) uz attiecīgo bērnu. Turklāt lēmuma pamatojumā skaidri jāpierāda, ka ir ņemtas vērā bērna intereses.

[4] Bērna tēvs tradicionālajā ģimenē ir otrs bērna aprūpētājs, kas kopā ar māti aprūpē bērnu. Tomēr ir svarīgi ņemt vērā, ka ik gadu 3-4% jaundzimušo bērnu nav noteikta paternitāte. No 2017. gadā reģistrētajiem 20731 jaundzimušajiem 795 bērniem dzimšanas reģistrā nebija iekļautu ziņu par tēvu; 2018. gadā no 19221 ziņu par tēvu nebija 735 bērniem, bet no 2019.gadā reģistrētajiem 18696 bērniem ziņu par tēvu nebija 626 bērniem.⁵ Šo bērnu aprūpi veic tikai viens vecāks – māte.

Bērnu bez paternitātes tiesisko interešu aizsardzība, salīdzinot ar bērniem, kuriem ir noteikta paternitāte, nedrīkst atšķirties. Gan bērniem ar paternitāti, gan bērniem bez paternitātes jābūt vienādām iespējām saņemt papildu atbalstu un aprūpi pirmajos dzīves brīžos. Pretējā gadījumā bērni, kuru paternitāte nav noteikta, tiktu diskriminēti.

Tāpat jāņem vērā sociālā realitāte, ka vecāku tiesiski nesakārtoto attiecību dēļ daļai jaundzimušo bērnu kā bērna tēvs tiek reģistrēts bērna mātes laulātais (paternitātes pieņēmums), kurš nav bērna bioloģiskais tēvs, neuztur attiecības ar bērna māti un pat var nezināt par bērna piedzimšanu, ja no viņa netiek piedzīti uzturlīdzekļi. Arī šādās situācijās apstrīdētā norma liedz citai personai (bērna bioloģiskajam tēvam) izmantot 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu, lai kopā ar jaundzimušā bērna māti aprūpētu bērnu, veidotu emocionālo saikni ar savu bērnu.

Praksē ir situācijas, kad ir faktiski šķēršļi, kas tēvam liedz iespēju īstenot aizgādību, piemēram, brīvības atņemšanas soda izciešana, apcietinājums, stacionēšana ārstniecības iestādē, darbs ārvalstī u.tml. Šajos gadījumos aprūpi īsteno otrs vecāks – māte. Arī šādos gadījumos bērna aprūpes nolūkā cita persona nevar izmantot 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu, lai kopā ar jaundzimušā bērna māti aprūpētu bērnu pirmajos dzīves mēnešos.

[5] Saskaņā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu valsts aizsargā ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Satversmes ievadā nostiprināts tas, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats un ka ikviens rūpējas par saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem un nākamajām paaudzēm. Satversmes tiesa atzinusi, ka valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 14. punktu*). Satversmes tiesa atzinusi arī to, ka no Satversmes 110. panta

⁵<https://data.gov.lv/dati/dataset/dzimtsarakstu-nodales-registretie-civilstavokla-akti/resource/0317bef0-e972-4e2f-9701-d05ee3945411>

izriet valsts pozitīvais pienākums izveidot un uzturēt ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 8.2. punktu*).⁶

Apstrīdētā norma ir daļa no valsts izveidotās ģimeņu sociālās aizsardzības sistēmas. Tādēļ, vērtējot tās atbilstību Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, jāvērtē, vai Satversmei atbilstošs ir tāds regulējums, kas daļu ģimeņu atstāj ārpus valsts izveidotās sociālās aizsardzības sistēmas.

Tiesībsarga ieskatā valstij ir no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošs pienākums vienādi aizsargāt un atbalstīt visas ģimenes un visu bērnu tiesības un tiesiskās intereses neatkarīgi no ģimenes sastāva un citiem apstākļiem. Apstrīdētā norma nenodrošina vienlīdzīgas iespējas visiem jaundzimušajiem bērniem papildus mātes aprūpei saņemt tēva vai citas personas aprūpi, ja tēva iesaistīšanās jaundzimušā bērna aprūpē nav iespējama objektīvu apstākļu dēļ. Piemēram, dzimšanas reģistrā nav ieraksta par bērna tēvu, tēvs ir miris vai ir faktiski šķēršļi, kas tēvam liedz aprūpēt bērnu.

[6] Vecāku – tēva un mātes pienākums rūpēties par bērnu izriet no Civillikuma 177. pantā noteiktajām aizgādības tiesībām. Abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību. Vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību.⁷ Tomēr vairākos normatīvajos aktos bērnu tiesību jomā noteikts tiesību apjoms tiek piešķirts citai personai, ja vecāks neveic bērna aprūpi. Ģimenes valsts pabalstu, kura mērķis ir sniegt regulāru atbalstu ģimenēm, kurām radušies papildu izdevumi sakarā ar bērna audzināšanu,⁸ piešķir vienam no vecākiem vai personai, kura faktiski audzina bērnu, – no dienas, kad pieņemts bāriņtiesas lēmums par pabalsta izmaksāšanu personai, kura faktiski audzina bērnu, ja bērns sasniedzis viena gada vecumu.⁹ Darbnespējas lapu līdz 14 gadu veca slima bērna kopšanai izsniedz personai, kura audzina bērnu (vienam no vecākiem, vecvecākiem, audžuvecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu kopj un audzina bērnu), ja minētā persona sakarā ar slima bērna kopšanu nevar ierasties darbā un tādējādi zaudē darbā gūstamos ienākumus.¹⁰ Darba likuma 155. panta otrā daļa noteic: “Ja māte dzemdībās vai laikā līdz 42.pēcdzemdību perioda dienai mirusi vai arī likumā noteiktajā kārtībā līdz 42.pēcdzemdību perioda dienai atteikusies no bērna kopšanas un audzināšanas, bērna tēvam piešķir atvaļinājumu uz laiku līdz bērna 70.dzīvības dienai. Minētais atvaļinājums piešķirams arī citai personai, kura faktiski kopj bērnu.” Tā paša panta trešā daļa gadījumā, ja māte nevar kopt bērnu laikā līdz 42.pēcdzemdību perioda dienai saslimšanas, traumas vai citu ar veselību saistītu iemeslu dēļ, noteic bērna

⁶ Satversmes tiesas 2018. gada 15. februāra sprieduma lietā Nr.2017-09-01 9.punkts.

⁷ ANO Bērnu tiesību konvencijas 18.panta pirmā daļa.

⁸ Satversmes tiesas 2005.gada 4.novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 9.2.punkts.

⁹ Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1517 “Noteikumi par ģimenes valsts pabalstu un piemaksām pie ģimenes valsts pabalsta” 2.3. apakšpunkts.

¹⁰ Ministru kabineta 2001.gada 3.aprīļa noteikumu Nr.152 “Darbnespējas lapu izsniegšanas un anulēšanas kārtība” 7. punkts,

tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu, tiesības uz atvaļinājumu uz tām dienām, kurās māte pati nav spējīga bērnu kopt. Tātad sistēmiski nebūtu šķēršļu bērna interesēs papildināt Darba likuma 55. panta pirmo daļu, nosakot tiesības izmantot 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas arī citai personai, kas nav bērna tēvs, ja dzimšanas reģistrā nav ieraksta par bērna tēvu, bērna tēvs ir miris vai bērna tēva iesaistīšanās jaundzimušā aprūpē nav iespējama.

Tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu